

TÖRVÉNYSZÖVEGEK

I. Lex Francorum Chamavorum⁴¹

A chamaviai frankok törvénye

Jegyzék vagy megemlékezés arról a megegyezésről, amiket kívánatos megtartani.⁴²

I. Az első szakaszban az egyház és az istenszolgák – akik éppen szolgálnak – pereiről, [ezeket] úgy rendeljük [elrendezni], mint más frankoknál.

II. Az úrnak fizetendő *bannus*t hasonlóan rendeljük, mint más frankoknál.⁴³

III. Aki frank embert megölt, 600 solidust fizessen. Az udvarba és *fredus*-ként⁴⁴ 200 solidust fizessen.

IV. Aki szabad születésű embert megölt, 200 solidust fizessen, és azon felül az udvarnak harmadrészt fizessen.

⁴¹ SOHN 1883, 117–123. p.

⁴² ... quae se ad Amorem habet – Sohn értelmezése szerint 'Amore/Amore' = 'terra Chamavorum, Hamarland, Hamalant' (SOHN 1883, 125. p.), azaz a chamavok földjén hozott törvények is lehetnek. – vö. 'Amous' értelmezése, 63. lj.

⁴³ ... de bannus dominicus – a lex Thuringorum értelmezése szerint ez az udvarnak fizetendő bírság volt. Vö. lex Thuringorum LV. „in bannum regis”. Ugyanakkor a fríz törvénykönyv szerint a 'bannus' inkább egy olyan közbírság, amely után védjíz fizetendő, a szász és a ripuári frank törvényhez hasonlóan. Vö. lex Frisionum XVII., leges Saxonum XXIII. és lex Ribuarum előjegyzék és LXVII. (LXV.). – Váczynál a „bannus regius” király elleni vétket jelent. (VACZY 1936, 203. p.) – A középkori magyar okleveles gyakorlatban a 'banum' eltiltás, prohibíció jelentéssel bírt. (Glossarium, 68. p.)

⁴⁴ A 'fredus' jelentéstartalma nagyjából a 'bannus' fenti 'bírság' értelmezését fedi le. Általánosan előfordult más törvényekben is, a száliaknál és a ripuáriaknál, a szászoknál, a frizeknél és a bajoroknál. Minden esetben a király, a comes vagy a herceg kincstárába fizették, meghatározott értéke nem volt. – Vö. fredus: lex Ribuarum 70.1, 89., lex Thuringorum XXXIV., XXXV., XXXVII., XXXVIII., XLI., leges Saxonum XXXVI., lex Frisionum 3.2–4., 7.2., 8.1–2., 16.1., 17.1–3., 22.65., 22.82–83., 22.88–89., lex Baiwariorum 1.6–7., 1.9., II.14., IX.15., XIII.3.; fretus: lex Ribuarum 46.1.

V. Aki *lidust*⁴⁵ megölt, fizessen 100 solidust, és azon felül az udvarnak harmadrészt.

VI. Aki szolgát megölt, 50 solidust fizessen. Azon felül az udvarnak, ahogy elmondtuk, harmadrészt.

VII. Ha bárki *comest* a kíséretében megölt, születése szerint⁴⁶ háromszoros *weregildust*⁴⁷ fizessen.

VIII. Ha bárki az udvar *missusát*⁴⁸ megölte, azután a küldeményt célhoz juttatva, a *weregildust* háromszor, [az áldozat] születése szerint fizesse meg.

IX. Ha bárki *wargengust*⁴⁹ megölt, 600 solidust fizessen az udvarnak.

X. Ha bárki szabad születésű embert szolgává akar tenni, 12 legközelebbi rokonával szent esküt tegyen és ezzel őt szabaddá tegye vagy szolgaságba juttassa.⁵⁰

⁴⁵ Félszabad jogállású férfi. Vö. litus: lex Ribuaria 36.5, 62.1., pactus Alamannorum Fr. II. 45., leges Saxonum XVI–XVIII., XXXVI., L., LXV., lex Frisionum: 1.4., 1.7–8., 1.10–11., 1.13–14., 1.18., 1.21., 2.5., 2.8–10., 3.4., 6.1., 7.2., 9.16., 11.1–2., 15.3., 17.1., 20.3., Epilogus; letus: pactus Alamannorum Fr. II. 27. és 51., laet: Æthelbert törvénye 26. – Női változata a *lita/lida* igen ritkán jelent meg, *lita*: lex Frisionum 9.2. és 13., *leta*: pactus Alamannorum Fr. II. 48 és 53., *lida*: pactus Alamannorum Fr. V.1.

⁴⁶ A *comes* ugyanis adminisztratív vezető volt, aki nem feltétlenül tartozott a király családjához, lehetett egyszerű nemes, szabad, litus, vagy akár római is. Ezeknek a vérdíja különböző volt. A Meroving korból ismert 55 *comes* közül 36 volt római. (OROSZ 1999, 63. p.) – Fontos megjegyezni, hogy a chamávoknál a szabad fegyverforgató *homo Francus* vérdíja 600 solidus volt. A száliaknál a király és bármely családtagja, a nemesség és a *comes*ek után kellett ennyit fizetni, az egyszerű szabad emberért 200 solidus volt a vérdíj. A ripuáriaknál ugyanakkor 600 solidust csak a királyért és családtagjaiért kellett kifizetni, a *comes* és a szabad fegyverforgató után csak 200 solidust. (HUSZÁR 2002, 3. sz. táblázat, 56–57. p.)

⁴⁷ A vérdíj germán elnevezése. Általánosan elfogadott jogformula, amely mindennél egy meghatározott összeget jelentett. Nemcsak a gyilkosságok megbüntetésekor használták, hanem más bűneseteknél mértékadóként is.

⁴⁸ Követ – ez utal arra, hogy a törvénygyűjtemény Nagy Károly korában készülhetett, hiszen a *missusok* a Nagy Károly-i adminisztrációban láttak el fontos szerepet.

⁴⁹ Ismeretlen jelentésű szó. Egyes elképzelések szerint a király szolgálatában álló idegen zsoldos volt (OROSZ 1999, 72. p.). Vö. 'barangoi/varangoi' a varég eredetű bizánci zsoldoskatonák elnevezésével.

⁵⁰ Itt vélhetően arról van szó, hogy a germán jogrendben általánosan az adós a hitelező szolgájává vált, gyakran egész háznépével együtt, amíg adósságát nem dolgozta le.

XI. Aki *hantrada*⁵¹ által embert szabaddá akar tenni, szentnek nevezett helyen⁵² 12 tanúval⁵³ azt a szabaddá bocsátást tegye meg.

XII. Aki írás vagy *hantrada* által szabad lett, és őt [az ura] birtokáról elbocsátotta, akkor az a *leodis*⁵⁴ az udvarba menjen, és tulajdonában az úrnak parancsolni joga nincs.

XIII. Aki írás által szabad lett, úgy tartozik minden vonatkozásában, mint más frankok.

XIV. Aki a *mundeburgiusból*⁵⁵ bármit birtokolt, vagyona ahhoz az úrhoz, aki őt felszabadította, visszatérjen.

XV. Az olyan ügyről, ahol szent esküt kell tenni, és [a kötelezett] a *placitum*⁵⁶ nem esküdött, azt az ügyet adja át.⁵⁷

XVI. Aki más embert *wadius* által *adframivit*, és őt egy másik ember felbujtotta a károkozásra, az aki *wadius*-ával *adhramivit*, mindenért fizessen 7 éjszakán⁵⁸ belül. Az, aki felbujtotta, kétszeresen fizessen.⁵⁹

XVII. Aki frank embert ok nélkül megkötözött, fizessen 12 solidust, és *fredusként* az udvarnak 4 solidust.

XVIII. Aki frankot hajánál fogva megragadott, 12 solidust [fizessen] és az udvarnak 4 solidust. És aki ok nélkül az ő vérét ontotta, 12 solidust fizessen, és *fredusként* az udvarnak 4 solidust.

XIX. Ha bárki frank ember házára tört, 12 solidust fizessen, és az udvarnak 4 solidust.

⁵¹ Felszabadítás, Sohn értelmezése szerint jelentése 'handreichida, coniuratio', SOHN 1883, 133. p.

⁵² Egy másik szövegváltozatban beszúrás: ... in loco, qui dicitur sanctum ...

⁵³ A középkori magyar okleveles gyakorlatban a 'manus' tanút jelentett. (Glossarium, 407. p.) Sajnos ez időben elég távol áll a 9. század elejétől. – ... sua manu duodecima – szó szerinti fordítása: „tizenkét kézzel”, ami jelentheti azt is, hogy az eskütételkor 12 kéz emelkedjen a magasba, azaz jelen esetben 11 eskütárs és a szabadon bocsátó tegyén esküt.

⁵⁴ Felszabadítási díj lehet, vö. a lidus-szal, ill. lex Francorum Chamavorum XX., XXXII. Ezekben a törvénycikkekben a bírság összege a 'leodus' negyede.

⁵⁵ Az úrtól a szolgálat idejére kapott ingó vagy ingatlan vagyon lehet, amelyet a felszabadítás után vissza kellett adni.

⁵⁶ Bírótság – vö. lex Baiwariorum II. 14.

⁵⁷ Azaz ha az esküre kötelezett nem jelent meg a bíróságon esküt tenni, akkor adja át a kötelezettséget másnak.

⁵⁸ A napokat éjek szerint számolták a germánok.

⁵⁹ A 'wadius' és az 'adhramire/adhramire' szavak jelentése ismeretlen, habár az előbbi valamiféle fegyver, utóbbi pedig támadó értelmű ige lehet. A 'wadius' esetében Sohn 'zalog' ('pignus, Wette' SOHN 1883, 146. p.) értelmezését nem fogadom el.

XX. ⁶⁰ Ha bárki frank ember udvarába tört, 6 solidust fizessen, és az udvarnak 4 solidust. Az ő kezét, lábát vagy szemét *leodisának* negyedéért [megválthatja], és udvari *fredusként* mindig bármely ügyért 4 solidust [fizessen].

XXI. A szabadon született ember [udvarának] esetében a kiigazításként 8 solidust fizessen, hacsak nem úgy [kell fizetnie] mint fent mondtuk, és udvari *fredusként* 4 solidust.

XXII. *Lidust* illetően kiigazításként 4 solidust, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXIII. A szolgát illetően kiigazításként 2 solidust, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXIV. Aki [mást] megtámadott, 9 pénzt⁶¹ kell fizetnie, és bármilyen rablásért az udvarba *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XXV. Aki házban lopott, *wirdirába* [fizessen] 7 solidust. *Warnio*-ért *wirdirába* 7 solidust. Herélt lóért 7 solidust. Szolgáért 7 solidust. Kardért 7 solidust. Igásmarháért 4 solidust. Ökörért 2 solidust. Tehénért 2 solidust. Kandisznóért és ürüért és a fiatalabb állatokért és kecskéért a vonatkozó *wirdira* harmad részét [fizesse].⁶²

XXVI. Aki más az *Ammorisban*⁶³ meglopott, 2 pénzt fizessen, *wirdirába* 2 rézpénzt, *fredusként* 4 solidust.

XXVII. És aki a *Mashauban*⁶⁴ lopott, 2 pénzt kell fizetnie, *wirdirába* 2 rézpénzt, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXVIII. Aki az *Amorisba* frizeket jogtalanul vitt, [ügy] kell fizetnie, [mint] máshol, *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XXIX. Aki szászokat igaz törvény ellen vezetett, igazítsa ki azt azzal, amivel máshol kell, [és fizessen] *fredusként* 4 solidust.

XXX. Ha bárki vidéken rablót elfogott, és őt saját *comese* vagy saját *centenarius* elé nem vezette, 60 solidust kell fizetnie.

⁶⁰ Az udvarba törést és az ott való károkozást szinte minden törvénykönyvben büntették. Germán terminológiája a 'hoberos' volt, ami a langobardoknál maradt fenn. Vö. Edictus Rothari 278., 373. és 380.; pactus legis Salicae 14.6.; lex Ribuarua 82.1.; lex Gundobada 25.1.; lex Baiwariorum IX.13.; lex Thuringorum XLVIII.; Æthelbert törvénye 17.; Ine törvénye 45.

⁶¹ A német Gelddel azonos 'geldus'.

⁶² A 'wirdira' valamiféle kártérítés vagy bírság lehet, míg a 'warnio' jelentése nem ismert.

⁶³ A chamávok területének egyik neve volt az Amous a Hatuyeren kívül. (EWIG 1993, 65., p.) – A szöveg későbbi másolatokban maradt fenn, így elképzelhető, hogy a másolók egy általuk ismert latin szóra módosították az eredeti nevet.

⁶⁴ Sohn értelmezése szerint 'Maasgau', azaz a masuari frankok földje. (SOHN 1883, 140. p.) Ez azt mutatja, hogy Nagy Károly idejére a masuariak már beolvadtak a chamavok közé.

XXXI. Ha bárki rablót látott, miközben rabolni ment és nem tanúskodott [el-
lene], az udvarba *fredusként* 4 solidust kell fizetnie.

XXXII. Ha bárki szent esküben hamisan esküdött, kezét veszítse el, vagy vá-
sárolja azt meg *leodusának* negyedrésszével, [amit] az udvarba [fizessen].

XXXIII. Akárki a törvény ellen tesz, 4 solidussal az udvari *fredust* fizesse
meg.

XXXIV. Ha bárki fegyverrel *bannitust* tett, és nem jött [a bíróságra], 4 soli-
dust az udvarba *fredusként* kell fizetnie.⁶⁵

XXXV. Ha bárki lóval *bannitust* tett, az udvarba *fredusként* 4 solidust kell fi-
zetnie.

XXXVI. Ha bárki *wactat* vagy *wardat* küldött, midőn *comese* ráismert, az ud-
varba *fredusként* 4 solidust kell fizetnie.⁶⁶

XXXVII. Akárki fegyvercsörgést halott és oda nem ment, az udvarba *fredus-
ként* 4 solidust kell fizetnie.⁶⁷

XXXVIII. Ha bárki *sclusat*⁶⁸ elveszített, mikor azt a *comese* rábizta, *fredus-
ként* 4 solidust kell fizetnie. Ha megsértette és őt kiigazítani nem akarja, az
udvarba 4 solidust kell fizetnie.

XXXIX. Ha bárki közös hidnál *bannitust* tett és nem tanúskodott, 4 solidust
fredusként fizessen.

XL. Ha bármely *comes* saját emberét a *placitumra bannit*⁶⁹ és [az] nem jött
oda, fredusként 4 solidust [fizessen].

XLI. Ha bárki közös utat elzárt, az udvarba *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XLII. Ha egy frank embernek fiai vannak, azok örököljék az erdőt, a földet, a
pénzt és a vagyont, amiye neki volt. Az anyai örökség ugyanígy menjen a lá-
nyoknál.

XLIII. A szabadon szüetett emberekről, amely módon a *placitumra bannus*
által jönni kötelesek. A szabad ember, ha *comese* vagy annak *missussa* által
bannitusa van a *comitatusban* nagyobb ügyben, 14 éjjel alatt parancsra jöjjön.
Ha kisebb eset van, 7 éjszaka alatt parancsra jöjjön.⁷⁰

XLIV. Ha bárki *lidusáról* valami perben bizonyító okot talált, 14 éjen belül
azt a *lidust* a *placitumra* vezesse elő, ha a *seniora* abban a *comitatusban* van.
Ha más *comitatusban* van, azt a *lidust* az ő *seniorának* a *placitumra* 25 éjen

⁶⁵ Feltehetően a 'bannitus' a bannusból származik, talán parancsmegtagadást je-
lent. – Vö. 43. lj.

⁶⁶ A 'wacta' és a 'warda' ismeretlen jelentésűek. Sohn mindkettőt örként magya-
rázza (SOHN 1883, 146. p.), ezekkel nem értek egyet.

⁶⁷ Azaz ha nem segített az igaztalanul megtámadott személynek.

⁶⁸ Ismeretlen jelentésű szó, Sohn 'zsilip' jelentést rendelte hozzá (SOHN 1883,
142. p.).

⁶⁹ Igei alak, a 'bannus'-ból származik, jelentése talán 'hívat'. Vö. 43. és 70. lj.

⁷⁰ Ez a cikkely alátámasztja a 'bannire' 'hívat' jelentését. Vö. 69. lj.

belül vezesse elő. Ha harmadik *comitatus*ban van, 42 éjen belül. Ha más *ducatibus*ban van, 84 éjen belül *senior*jával menjen a *placitumra*.

XLV. A rablásról. Ha bárki szabadon született *lidusokkal* rabolt, egy *wadi*-usszal és egy fegyverrel kiigazítani igyekezzék.

XLVI. Ha bárki embert *in mordro*⁷¹ megölt, akkor vigyék a bíró elé, vagy a *seniora* esküvel szabadítsa meg őt.

XLVII. Ha bárki eljegyzett lányát máshoz [mint a vőlegénye] kényszerítette, 200 solidust kell fizetnie, *fredusként* 60 solidust.

XLVIII. Ha tolvaj 7 rablásban bűnösnek találtatik, vigyék a bíróságra. Ha ott [bűne] igazolódik, adják át a halálnak. És azután menjen a bíróságra, ha [bűne] ott nem igazolódott, akkor szabad az ő urának *wadio suo illum adhramire* és érte a [lopott értéket] kiigazítani és a [tolvajt a] haláltól megmenteni.

⁷¹ Talán van köze a 'morditus'-hoz, a meggyilkolt ember elrejtéséhez; *morditus*: *Edictus Rothari* 16. és *lex Frisionum* 20.2., *mordridus*: *lex Ribuarica* 15., *murdrida*: *lex Baiwariorum* XIX.2.

2. Lex Angliorum et Werinorum id est Thuringorum⁷²

Az angolok és a wernok, azaz a thüringek törvénye

I. Ha valaki egy nemes⁷³ megölt, 600 solidust fizessen.

II. Aki szabad embert megölt, 200 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 11 [eskütárrsal] esküdjön, vagy menjen a gyűlésbe, hogy az határozzon [róla], akire az ügy vonatkozik.

III. Aki szolgát megölt, 30 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 5 [eskütárrsal] esküdjön.

IV. Aki nemes megütött, 30 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 5 [eskütárrsal] esküdjön.

V. Aki szabad embert [megütött], 10 solidust fizessen vagy 5 [eskütárrsal] esküdjön.

VI. Nemes vérenek ontásáért 30 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

VII. Szabad ember(ének) [vérenek ontásáért] 10 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

VIII. Nemes csontjának töréséért 90 solidus fizetendő, vagy 12 eskütevővel tagadja.

IX. Szabad ember(éért) [csontjának töréséért] 30 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

X. Holttest átdöféséért ugyanannyi.⁷⁴

XI. Csipő vagy alkar átdöféséért úgy, mint vér ontásáért.

XII. Nemes egyik vagy mindkét szemének kiütéséért 300 solidust fizessen.

XIII. Szabad ember(éért) [szeméért] 100 solidust [fizessen], vagy ha tagadja, tegye azt 12 eskütevővel.

XIV. Orr levágásáért ugyanúgy. Fül [levágásáért] ugyanúgy. Nyelv [kivágásáért] ugyanúgy.

XV. Kéz vagy láb levágásáért ugyanúgy, vagy ha csonkán függ [a végtag], a felét [az előző bírságnak] fizesse.

XVI. Aki nemes egyik vagy mindkét heréjét kivágja, 300 solidust fizessen.

XVII. Ha szabad embernek, 100 solidust fizessen vagy tegyen esküt a fentiek szerint.

XVIII. Ha nemi szervét [levágja], ugyanúgy.

⁷² FREIHERRN 1918, 57–66. p.

⁷³ Adalingus, amely a német Adliger-rel azonos.

⁷⁴ A holttest megsebezését máshol is büntették, vö. lex Baiwariorum XIX.5–6. és pactus Alamannorum Fr. II. 11.

XIX. Aki hüvelykujjat levág, 33 solidust és *tremissist*⁷⁵ fizessen.

XX. Ha mutatóujjat és középső ujjat, ugyanúgy.

XXI. Ha gyűrűsujjat vagy kisujjat, ugyanúgy.

XXII. Lábujj levágásáért ugyanannyi fizetendő, mint csonttörésért.

XXIII. Megnyomorításért⁷⁶ 50 solidust fizessen vagy 6 [eskütárssal] tegyen esküt.

XXIV. Aki mást megüt úgy, hogy az megsüketül, s a személy nemes, akkor 300 solidust fizessen.

XXV. [Ha] szabad embert [megüt], 100 solidust fizessen vagy 12 [eskütárrsal] tegyen esküt.

A birtokokról

XXVI. Elhunyt után fia örökölhet, lánya nem.

XXVII. Ha [az örökhagyó] fia halott, lánya [öröklő a] vagyont és a pénzt. A föld azonban a legközelebbi apai ági vérrokon(t) [férfit] illeti. Ha leánya sincs, akkor a nővééré a vagyon és a pénz. A földet a legközelebbi apai ági vérrokon [férfit] kapja meg. Ha azonban sem fia, sem leánya, sem nővére nem volt, hanem anyja életben van, akkor amit a lány vagy a nővér kapna, az anyja kapja meg, azaz a vagyont és a pénzt. Aki sem életben maradt fiúval, sem lánnyal, sem nővérral, sem anyával nem bír, annak vagyonát legközelebbi apai ági rokona öröklő, mindenben örökébe lép, úgy a vagyonban, mint a pénzben és a föld [tekintetében]. Akire a föld száll örökségként, annak a hadi ruházat, azaz a bőrpáncél, a legközelebbi bosszú és a *leudis* kifizetése [is] örökül hagyatik.⁷⁷

XXVIII. Az anya halála után fiának a földet, a pénzt, a vagyont juttassák, a lánynak a nyak ruháit, úgymint a nyakláncokat, a *muscat*at, nyakláncokat⁷⁸, fülbevalókat, ruhákat, karpereceket, együtt minden ékszerekkel saját tulajdonába adják.

XXIX. Ha fiai és lányai nincsenek, de nővére van, a nővére a pénz és a vagyon, a legközelebbi apai ági [rokonra] hagyja a földet.

⁷⁵ A lex Ribuarica 23. cikke szerint 4 denárt érő pénz volt.

⁷⁶ 'Wlitiwam', vö. leges Saxonum V. 'wlitiwam fecerit' = megnyomorítás.

⁷⁷ 'Leudis' = 'felszabadítási díj', vö. lex Francorum Chamavorum XII., XX. és XXXII., itt inkább bírság értelemben van. – A legközelebbi férfirokon a „parentes proximus” hímnemű alak.

⁷⁸ 'Nusca' jelentése ismeretlen, a nyakláncra pedig két szót használ, a 'murenula'-t és a 'monilia'-t.

XXX. Az atyai ági rokon egészen az 5. nemzedékig léphet valaki örökébe. Az ötödik után a leány teljesen, akár az apa, akár az anya részének örökébe léphet; és csak akkor jusson az örökség a lánzsától az orsóhoz.⁷⁹

A lopásokról

XXXI. Aki lónyáját rablógyilkossággal megszerez, háromszorosát fizesse meg.

XXXII. Aki véletlenül egy nyáját elhajt, annyi takarmányt adjon bírságként, ahány ló van [a nyájban]; és ahány(at) [állatot] elvitt, annak a háromszorosát fizesse.

XXXIII. Rabszolga, ökör, tehén, juh, koca [lopása] is ilyen ítélet alá esik.

XXXIV. Aki 6 anyakocát egy kandisznóval, amit *sonesmak*⁸⁰ nevezünk, ellopott, háromszorosát fizesse meg és vádlójának 7 solidust és *fredusként* ugyanannyit.

XXXV. Aki női ékszert, amit *rhe do*-nak nevezünk, ellopott, háromszorosát fizesse meg, vádlójának 12 solidust és *fredusként* ugyanannyit [fizessen].

XXXVI. A rajtakapott megölt tolvaj nem fizetendő meg, hanem ha legközelebbi rokona a halottat ártatlannak mondja, ártatlanságát igazolja a mezőn⁸¹ vagy [a gyilkos] 12 eskütevővel igazolja, hogy a tolvaj megölése jogos volt.

XXXVII. Aki szabad embert hazájában elad, fizessen úgy, mint az emberölésért és adjon 12 solidust *fredusként*.

XXXVIII. Aki szabadot szülőföldjén kívül elad, fizessen úgy, mint fent és *fredusként* 60 solidust, ha nő [az eladott], akkor is ugyanúgy.

XXXIX. Aki szabadot megkötöz, 10 solidust fizessen.

XL. Aki nemest [megkötöz], 30 solidust [fizessen]; ha tagadja, vagy 11 [eskütárrsal] tegyen esküt, vagy a harctéren igazát mutassa meg.⁸²

⁷⁹ Azaz ha az 5. generáción belül férfirokon nincs, akkor a lány örökölheti a szülők vagyónát.

⁸⁰ Általános frank elnevezés egy bizonyos egységnyi állatra, amely minden állatfajtánál (lónál, szarvasmarhánál, sertésnél és juhnál ismert ilyen eset) más számú volt. Sertéseknél ugyanez az egység a ripuári frankoknál volt ismeretes, míg a száliaknál 2–25 vagy 26–50 állat tartozott a 'sonestis' fogalma alá. Vö. lex Baiwariorum IX.9., pactus Alamannorum Fr. III. 7., Fr. III. 13., lex Ribuarua 18.1–2., pactus legis Salicae II. 18–20., III.12–14., IV.5., V.2.

⁸¹ Azaz a felek mérközzenek meg egymással, és harccal döntsék el, hogy kinek van igaza. – A vitás esetek ilyen módon való ősi elintézési módja Ibn Ruszta leírása szerint germán területen legkésőbb a 10. században a viking eredetű ruszoknál érhető tetten. (KMOSKÓ 1997, 212–213. p.)

⁸² ...aut campo decernat... – vö. 'camfio/camphio' Edictus Rothari 9., 202., 213., 368. ill. 189., és 'camphio' lex Baiwariorum II.11., jelentése = 'harcos'. Vö. 81. lj.

A gyűjtogatásról

XLI. Aki más házát éjjel felgyújtja, a kárt háromszorosan térítse meg, és 60 solidust *fredusként* [fizessen], vagy, ha tagadja, 11 [eskütárrsal] tegyen esküt, vagy a harctéren igazát mutassa meg.⁸³

XLII. Az olyan lopási perben, ahol az, akinek a lopott tárgyat meg kell fizetnie, halálra van ítélve, ha előhossa azt, amit ellopott és fizet törvény szerint, akkor ítéhető az adós⁸⁴ arra, hogy fejét ne veszítse el.

XLIII. Ura által felszabadítással szabaddá tett szolga megöléséért 80 solidust fizessen, vagy annak, aki neki (a szolgának) a szabadságot adta, a szabad ember vérdíjának felét fizesse.

Az erőszakról

XLIV. Aki szabad nőt elraboltatott, 200 solidusszal adja vissza, és aki őt elvitte, hozza vissza, és amit vele együtt elvitt, adja meg, és azon felül minden vagyontárgyért 10 solidust fizessen.

XLV. Ha szabad nő atyja vagy gyámja engedélye nélkül akármilyen úton férjhez megy, veszítse el minden vagyonát, amije volt vagy amit kapna [örökségként].

XLVI. Aki nemes szüzet, aki még nem szült, megölt, 600 solidust fizessen; ha [már] szült, háromszor 600 solidust, ha azonban terméketlen volt, 600 solidust.

XLVII. Aki szabad nőt, aki nem szült, megölt, kétszer 86 solidust és két *tremissis*-t⁸⁵ fizessen; ha szült 600 solidust, ha terméketlen volt, 200 solidust fizessen, özvegyasszony elrablásáért vagy megöléséért hasonlóképpen bűnhődjék.

XLVIII. Aki mást [annak] bekerített birtokán megölt, háromszorosan fizesse meg, vagy ami kárt ott tett, háromszorosan igazítsa helyre.⁸⁶

XLIX. Aki akaratlanul megsebesített vagy megölt embert, törvény szerinti bírságot fizessen.

L. Ha négylábú állat bármilyen úton kárt csinál, a tulajdonos a kárért vagy bírságot fizessen, vagy tegyen esküt.

⁸³ ... aut campo decernat... – mint 81. lj.

⁸⁴ Azaz a tolvaj.

⁸⁵ Ld. 75. lj.

⁸⁶ Vö. 60. lj.

A kisebb esetekről

LI. Bárki más embert igaztalanul megvádol, 10 solidust fizessen vagy 5 [eskütárssal] tegyen esküt.

Szabad ember számára megengedett, hogy vagyonát arra hagyja, akire akarja.⁸⁷

LII. Ha férjes asszonyt méregkeverés vádjával gyilkosnak mondtak vagy rossz szándékkal elkövetett gyilkosságban vétkesnek, az asszony legközelebbi férfi rokona harcban az ártatlanságát igazolja, vagy ha harcos nincs, ő maga a kilenc égő tűzhöz vizsgálatra küldessék.⁸⁸

LIII. A második solidustól egészen a maximális bírságig lopás és sérülésokozások esetén harc döntsön.

LIV. Aki más házát csapatot gyűjtve ellenségesen körbeveszi, az első három [a bűnösök közül] egyenként 60 solidust fizessen [a sértettnek] és a közösségnek⁸⁹ ugyanannyit.

LV. A többiek, akik őket követték, egyenként 10 solidust fizessenek, és a királynak *bannusként*⁹⁰ 60 solidust.

LVI. Ha szolga szabad nőt elrabolt, ura fizesse a bírságot, akkor is, ha megölte.

LVII. Minden kárt, amelyet szolga okozott, ura térítsen meg.

LVIII. Aki más négylábú állatait annak kerítésén vagy árkan belülről elhajtotta és ott vagy elpusztultak, vagy bárkinek kárt okoztak, az, aki őket elhajtotta, fizesse meg a kárt.

LIX. Ha valaki vagy kötéllel, vagy béklyóval, vagy szerkezettel rabul ejtett vadállatokat tart az erdőben, és ott azok más állatát vagy igavonóját megsebzik vagy megölik, aki a szerkezetet készítette, a kárt térítse meg.

⁸⁷ Két, egymáshoz szervesen nem kapcsolódó jogeset. A második későbbi betoldás vagy szövegromlás lehet.

⁸⁸ Az istenítélet egyik formája. Ez az ítélkezési gyakorlat a korai törvénykönyvekben még igen ritka. Vö. *lex Ribuaria* 30.; *pactus legis Salicae* 53.; *lex Frisionum* III.6., III.8. és XIV.; *pactus Alamannorum* Fr. II. 35.; *lex Baiwariorum* I.2.

⁸⁹ ...et rei similitur... – Véltetőleg helyesebb lenne itt a királyi kincstárba való fizetés.

⁹⁰ Vö. 43. l.j.

3. Leges Saxonum⁹¹

[Bevezető:] Krisztus nevében kezdődik a szászok törvénykönyve

I. Nemes megütéséért 30 solidust [fizessen], vagy ha tagadja, három tanúval tegyen esküt.⁹²

II. A kék foltért vagy daganatért 60 solidust [fizessen] vagy hat tanúval tegyen esküt.

III. Ha vér folyt, 120 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.⁹³

IV. Ha csont láthatóvá vált, 180 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.

V. Ha csontot eltört vagy megnyomorította⁹⁴ [az áldozatot], törzsét, csipőjét vagy karját átütötte, 240 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.

VI. Ha [valaki] más ruhájába vagy pajzsába karddal belevág, 36 solidust fizessen vagy 3 [eskü-]társsal tegyen esküt.

IX. Ha valaki mást hídról, vagy hajóról, vagy a partról a folyóba lök, ha [az áldozat] kimászik, 36 solidust fizessen vagy 3 [eskü-]társsal tegyen esküt.

X. Ha [valaki] megragadja [a másikat], és így a vízbe dobja, 120 solidust fizessen vagy tizeneggyel tegyen esküt.

XI. Aki [más] egyik szemét kiüti, 620 solidust fizessen. Ha mindkettőt, 1440 solidust fizessen. Ugyanígy egyik fülért vagy mindkettőért, ha [az áldozat] süket lesz. Ugyanígy az orrért, ha levágja, 720 solidust fizessen. Ugyanígy a kezékért, lábakért. Heréért, ha az egyiket kivágja, 720 solidust [fizessen]. Ha mindkettőt, 1440 solidust fizessen.

XII. Ha a megütött fül, szem, orr, kar vagy láb fogyatékos állapotban marad vagy csüng, az előző bírságoknak felét fizesse. Ha ő (= az áldozat) a [sérült] testrészét mozgatni tudja, negyedrészt fizessen.

XIII. Hüvelyk teljes levágása 360 solidussal fizetendő. Ha félig, 180 solidus fizetendő. Ha kisujj egészen, 240 solidus. Ha egy ujjperc, 80. Ha két ujjperc, 160, ha az egész mint felül, ha a mutatóujj 180 és egy ujjpercért a teljes díjának harmadrésze fizetendő; középső és gyűrűsujj egyformán 120 solidussal fizetendő és ezek ujjpercéért úgy, mint felül rendeltetett. Láb nagyujja a kéz hüvelykének felével fizetendő. A három középső ujj a középső és a gyűrűsujj felével fizetendő. Kisujj e három ujj felével fizetendő.

⁹¹ FREIHERRN 1918, 17–34. p. – Néhány cikkelyének magyar fordítása megjelent in: HAJDU–HORVÁTH–NAGY 1966, 30–32. p., SZ. JÓNÁS 1999, 116–118. p.

⁹² ...tertia manu iuret... – vö. 53. lj.

⁹³ Itt az I. és II.-sel ellentétben már bizonyosan az eskütevők száma szerepel, ...cum XI iuret...

⁹⁴ ...wlitiwam fecerit... – vö. 76. lj.

XIV. Aki nemest megölt, 1440 solidust fizessen, a szászoknál *ruoda*⁹⁵-nak nevezettet 120 solidust és bírsággként 120 solidust.

XV. Amit a fentiek közül nővel követtek el, ha szűz volt, kétszeresen fizetendő, ha már szült, egyszeresen fizetendő.

XVI. Megölt *litus*ért 120 aranyat fizessen; az ő sok sebéért pedig a bírság minden esetben tizenkétszer kisebb, mint nemes emberen ejtett sebek esetén; vagy pedig, ha tagadja, tegyen esküt tizenketted magával; és nagyobb solidusban fizetendő⁹⁶; vagy ha tagadja, tegyen esküt 12 tanúval. Ha [valakit] tömegben vagy zavargás idején öltek meg, akkor az, aki haláláért felelős, fizessen vagy 12 eskütevővel⁹⁷ esküdjön.

XVII. Nemes által megölt rabszolgáért 36 solidust fizessen, vagy 3 eskütársal tagadja; szabad vagy *litus* által [megölt szolgálért a tettes] teljes esküvel tagadjon.

XVIII. Ha egy *litus* ura utasítására vagy felbujtására megöl valamilyen embert, ha az nemes volt, akkor a *litus* ura fizesse meg a *weregildust*, vagy viselje a *faida*⁹⁸ következményeit. Ha pedig a *litus* ezt ura tudta nélkül csinálta, vegyék ki ura hatalma alól és nemzetségének hét tagjával együtt bocsássák a megölt nemzetségének rendelkezésére. A *litus* ura pedig tegyen esküt tizenegy eskütárssal, hogy nem tudott [a gyilkosságról].

XIX. Ha [bárki] másnak *morð dotust* tett⁹⁹, fizesse meg először egyszeresen a jogos bírságot; aminek harmadrészét legközelebbi rokonától, aki a dolgot keresztülvitte, szerezze meg, és abból a két további részt [ő fizesse ki]; és maga azonfelül nyolcszor fizesse meg és ha [a károsult] fiai élnek, a vérbosszújuk célja legyen.¹⁰⁰

XX. Ha nemes nemest hazáján kívül elad és visszahozni [ezután] már nem lehet, fizessen érte annyit, mintha megölte volna; de ha visszahozta őt, kártalansítsa azzal [vagyonából] ami neki (= a sértetnek) a legjobban tetszik; ha pe-

⁹⁵ A 'ruoda' ismeretlen jelentésű szó, egyes vélemények szerint a szabad fegyverforgató vérdíja volt. Ekkor értéke megegyezne a *litus*, azaz a félszabad vérdíjával (ld. XVI. cikkely), ami viszont más törvénykönyvek adataival ellentétes. (HUSZÁR 2002, 39. p., ill. 3.1. táblázat)

⁹⁶ ... solvatur autem solido maiori – vö. LXVI. cikkely, azaz a többi gyilkossággal ellentétben itt a nagyobb, és nem a kisebb értékű solidusban kellett fizetni a vérdíjat.

⁹⁷ Itt érdekes módon egy harmadik kifejezés szerepel a tanúra, a 'sacramento hominum'.

⁹⁸ Vérbosszú – ld. 'faida' Edictus Rothari 45., 74., 75., 138., 162., 188., 190., 214., 275., 326.; 'faidosus' lex Frisionum 2.7.; 'feidosus' lex Baiwariorum II.8.

⁹⁹ Ismeretlen jelentésű kifejezés, ami hangzásában közel áll a 'mordritus, mürdrida' szóhoz. Vö. 71. lj.

¹⁰⁰ ... filii eius soli sint faidosi... – Vö. 'faida', 98. lj.

dig ezt már önkéntesen megtette, a *weregildus* felét fizesse neki; asszonyok esetében ugyanúgy.

XXI. Aki az egyházban embert ölt, vagy [onnan] bármit ellopott vagy azt lerombolta vagy tudva [az esetről] hamisan esküdött, fejét veszítse el.

XXII. Aki akaratlanul hamisan esküdött, kezét szent esküvel mentse meg.

XXIII. Aki egyházi ember [ellen] vagy az egyházi ünnep folyása alatt, legyen az vasárnap, húsvét, pükösd, karácsony, Mária megtisztulása (Gyertyaszentelő Boldogasszony), Keresztelő Szent János születése, Szent Péter, Szent Márton napja, cselet vetvén őt megöli, halálra ítéljék. Ha nem gyilkolt, de mégis leshelyet állított, *bannust*¹⁰¹ fizessen a többiek szerint.

XXIV. Aki a királyságban a frank király vagy fiai haláláról tárgyalt, fejét veszítse el.

XXV. Aki urát megölte, fejét veszítse el.

XXVI. Aki ura fiát megölte, lányát, vagy feleségét megbecstelenítette, ura akarata szerint jogosan megölhető.

XXVII. Aki embert *faida* nyomán annak saját otthonában megölte, fejét veszítse el.

XXVIII. A halálra ítéltnek sehol sem legyen békéje; ha a templomban elrejtőzik, ki kell adni.

XXIX. Aki lovat lopott, fejét veszítse el.

XXX. Aki más méhkasait annak kerítésén belülről ellopja, fejével fizessen.

XXXI. [Ha] kerítésen kívülről lopott, kilencszer fizetendő.

XXXII. Aki éjjel más házát aláásva vagy feltörve oda bement és onnan két solidus értéket ellopott, fejét veszítse el; ha ott megölték, nem fizetendő [vérdíj érte].

XXXIII. Ha fészerből¹⁰² lop valaki, fejét veszítse el.

XXXIV. Aki négyéves bikát, ami két solidust ér, éjjel ellopott, fejét veszítse el.

XXXV. Aki bármilyen módon, nappal vagy éjjel ellop valamit, aminek értéke 3 solidus, fejét veszítse el.

XXXVI. Ha valaki valamit lop és az ellopott dolog értéke egy dénárral kevesebb három solidusnál, tízszeresen fizesse vissza, amit ellopott, ezenkívül fizessen *fredusként*, ha nemes 12 solidust, ha szabad hatot, ha pedig *litus* 4 solidust; ugyanígy fizet az is, aki bűntársa volt.

XXXVII. Aki a palota szolgálatában levő vagy onnan jövő embernek bármilyen kárt okozott, háromszorosan fizesse meg.

¹⁰¹ Vö. 43. lj.

¹⁰² 'Screona', ismeretlen jelentésű szó, a 'fészker' értelmezést ld. in SZ. JÓNÁS 1999, 116. p.

XXXVIII. Aki más házát éjjel vagy nappal rossz akaratból felgyújtotta, fejét veszítse el.

XXXIX. Aki más vagyont hamisan esküdve akarja megszerezni, két vagy három [eskütevőt] ugyanarra a feladatra alkalmas tanúnak nyerjen meg [maga helyett], és ha többet talál, az még jobb.

XL. Aki feleséget akar, fizessen [a menyasszony] szüleinek 300 solidust, ha azonban a szülők akarata nélkül a lányt feleségül vette, kétszer 300 solidust fizessen a szülőknek. Ha azonban sem a szülők, sem a lány nem egyezett bele, azaz elrabolta [a lányt], szüleinek 300 solidust, a lánynak 240 solidust fizessen, és őt a szüleihez vigye vissza.

XLI. A meghalt apa vagy anya örökébe a fiú és nem a lány léphet.

XLII. Aki halálával özvegyet hagy, [az özvegy] feletti gyámságot fia, aki másik feleségétől született, kapja meg; ha ő sem él, a halott fivére [kapja a gyámságot]; ha fivér sincs, [akkor] a legközelebbi apai ági vérrokon [kapja meg].

XLIII. Aki özvegyasszonyt akar elvenni [feleségül], ajánlja fel gyámjának [az asszony] váltságdíját, hogy ezzel szerezzé meg [ez elhalt férj] rokonainak beleegyezését. Ha a gyám ellenzi [a házasságot], forduljon annak [az özvegynek] legközelebbi rokonához, és annak egyetéretésével kapja meg a hajlandó [asszonyt] birtokolt tulajdonával együtt, [és] ha gyámja bármit akar mondani [ellenvetésként], adjon bírságot, ami 300 solidus.

XLIV. Amely elhunyt után fiak helyett lányok maradnak, minden örökében azok kövessék; a felettük gyakorolt gyámság nagybátyjukat¹⁰³ vagy legközelebbi apai rokonukat illeti.

XLV. Ha özvegy, akinek lánya van, férjhez ment és fia született, a lány feletti gyámság a fiúnak, aki azután született, jusson; ha azonban fia volt és megházasodva lánya született, a lány feletti gyámság nem az első házasságból született fiút, hanem a [lány] apjának fivérét vagy legközelebbi apai rokonát illeti.

XLVI. Akinek lányunokája van fia révén, és fia [újra] megházasodik és fiút nemzett, és meghalt, az apa öröksége a fiú fiát, azaz a fiúunokát és nem a lányt illeti.

XLVII. A hozomány számítása kétszeres: [ha] *ostfalii* és *angariai* [feleséget] akarnak, ha a nő fiúkatt szült, kapja meg a hozományt, amit a menyegzőkor kapott élete végéig¹⁰⁴, és fiai [azt] elbocsássák; de ha a fiúk meghalnak, és az anya tovább élt, a hozományt a legközelebbi rokona kapja meg az örö-

¹⁰³ Frater, itt mindenképpen csak az atyai nagybáty lehet, hiszen éppen az a kikötés, hogy az elhunytnek nincs fia. – Vö. XLI. és XLII. az öröklési rend a következő lehetett: fiú – lány – apa fivére – legközelebbi apai rokon.

¹⁰⁴ Azaz a hozomány jövedelmét, mintegy életjáradékként. Másol is alkalmazták ezt a rendszert, amelyben addig volt az özvegy haszonélvező, amíg újra férjhez nem ment. – Vö. Codex Euricianus A.319., 321. és 322.; lex Baiwariorum XV.10.

kösödésben.¹⁰⁵ Ha fiai sincsenek, a hozományt az adónak, ha él, visszajuttasák, ha halott, a legközelebbi örökösének. A fiút szülő *westfalai* asszony hozományát vissza kell adni, [csak halála] napjáig birtokolja; halála után a hozományt adónak, vagy ha halott, legközelebbi örökösének térítsék vissza.¹⁰⁶

XLVIII. Abból, amit a férj és a feleség együtt szerzett, a feleség felerészét kapjon; [de] a *westfaliaiaknál*, az *ostfaliaiaknál* és az *angariaiaknál* semmit se kapjon, hanem érje be a hozományával.

XLIX. Aki másnak eljegyzett nőt elrabol, 300 solidust a lány apjának, 300 [solidust] a vőlegényének fizessen, és ezen felül 300 solidusért vásárolja meg őt; és ha az úton anyjával ment, mikor elrabolta, akkor még az anyának is fizessen 300 solidust.

L. Amit az úr parancsára szolgálja *litus* tett, az úr fizesse meg.

LI. Ha szolgálja ura tudta nélkül bűnt követett el, legyen az gyilkosság [vagy] lopás, helyette ura fizesse meg a tettek megfelelő bírságot.

LII. Ha szolgálja, miután gaztettet követett el, elmenekült úgy, hogy ura visszahozni nem tudja, [az úr] semmit ne fizessen, ha az úrnak szolgálja tettét róják fel, mintha elkövette volna, tizenkét tanúval¹⁰⁷ [esküdve] magát tisztázza.

LIII. Ha az a [vétkes] szolgálja urához visszatért, érte [az úr] a bírságot fizesse ki.

LIV. Ha [valaki] mástól hajót kérve azt balesetben bármi módon elsüllyeszti, annak, akitől a hajót kérte fizessen annyit, mint annak a teljes *weregildusa*, akitől a hajót kérte.

LV. Ha [valaki] hajót felgyújtva elsüllyeszt és [azzal együtt] ember merült el, reggeltől reggelig, vagy estétől estéig, és abból tűz támadt; aki a hajót felgyújtotta, ha máig eltítkolta a vízbefúlt embert, fizessen érte¹⁰⁸; azon felül semmit ne fizessen.

LVI. Aki kötélcsapdát vagy vermet készített, hogy vadállatokat megfogjon, és abból bárkinek bármi kára származott, aki a csapdákat készítette, az fizesse a bírságot.

LVII. Ha állat bármilyen kárt okozott bárkinek, azért a tulajdonosa tartozik fizetni a *faida*-n felül.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Azaz ha az anya a fiak után halt meg, akkor a hozomány ne a fiúk vagyónát öröklő családtaghoz, hanem a legközelebbi apai rokonhoz kerüljön.

¹⁰⁶ Ostfalia, Westfalia és Angaria vélhetően három szász gau frank elnevezése volt.

¹⁰⁷ ...sua duodecima manu iurando se purificet... – Vö. 53. lj.

¹⁰⁸ Azaz ha a rokonokat nem értesítette a halálesetről és a gondatlan gyilkosság bírságát nem fizette ki.

¹⁰⁹ ...excepta faida... – vélhetően itt szövegromlásról lehet szó, itt helyes csak a 'fredus', azaz a bírság alkalmazása lenne. – Vö. ...excepta freda... lex Ribuaria 70.1.; ill. ...cessante faida... Edictus Rothari 75., 138., ...cessante in hoc capitulo faida, quod est inimicitia... Edictus Rothari 326.; ...excepto capitale et dilaturam.../...ex-

LVIII. Ha vadállatokat elfogandó verem vagy kötélcsapda készítése közben [valaki] kárt okoz [másnak], aki készítette, az fizessen.

LIX. Ha fegyver a kézről kiejtve embert megsebesített, az, akinek kezéből kiesett, fizessen a *faidám* felül.¹¹⁰

LX. Aki árokba vagy hegyes karóba hajtja maga vagy más állatait, [úgy hogy azok] ottt átszűrődnek vagy leesve elpusztulnak, bírságot fizessen.

LXI. Minden szokás és büntetés törvényesen megmaradjon.

LXII. Senki sem hagyhatja örökségét az egyházra vagy a királyra úgy, hogy [jog szerinti] örökösét az örökségből kizárja, csak ha az éhség kényszerítene arra, [de akkor is] nyerje meg annak beleegyezését, aki [az örökséget] kapná; a rabszolgákat szabad annak adni vagy eladni.

LXIII. Aki földjét más által eltulajdonítottnak mondja, jogképes tanúk hozzájárásával igazolja [állítását]; ha az elfoglaló ellentmondott, harccal döntsenek¹¹¹; ha a fogláló veszített, adja vissza amit elfoglalt és mást ne [fizessen].

LXIV. Szabad ember, aki magát nemes védelme alá helyezte, és már száműzetésbe küldtek, ha örökségét szükséges kényszerből el akarja adni, ajánlja azt fel először a legközelebbi rokonának [megvételre]; ha ő azt megvenni nem akarja, ajánlja a védelmezőjének vagy annak, aki akkor a király felséges személyétől a dolgok vitelére kijelöltetett, ha egyik sem akarja, adja el annak, akinek akarja.

LXV. A király *litusa* szabadon feleségül vehet, akit csak akar; de nem szabad neki nőt eladni.

LXVI. Kétféle solidus van: az egyik két *tremissis*ből áll, ami egyéves, [azaz] 12 hónapos bikát vagy bárányos juhot ér. A másik solidus három *tremissis*t, azaz egy 16 hónapos ökröt ér; a nagyobb solidusszal a bírságok, a kisebbel a gyilkosság fizetendő.¹¹²

Négyéves bika két solidus. Két bika, akik szántanak, 5 solidus. Jó bika 3 solidus. Tehén borjúval két solidus és egy fél. Egy éves borjú 1 solidus. Juh bárányval és egy éves báránya a fentiek szerint 1 solidus.

ceptis capitale et dilatura... lex Ribuarua 29. és 79. (a 'capitalis' és a 'dilatura' bírságtételek voltak).

¹¹⁰ Vö. 109. lj.

¹¹¹ ...campo di iudicetur... – vö. 81. lj.

¹¹² A 'tremissis'-hez ld. 75. lj.